

силсиласига тушиб қолгандай бўласиз. Бош қаҳрамоннинг кўнглида кечган ўй-хаёллар оғушида суза бошлайсиз. Унда кечган изтироблар кўланкаси сизнинг ҳам қалбингизни ўртаб бошлайди. Ушбу

ҳикояни ўқир эканмиз, Бобур шахсининг нақадар нозик табиат соҳиби бўлганлигига, умрининг аксарият йиллари рутубатли ва хавф-хатарли ўтганлигига яна бир бора ишонч ҳосил қиламиз.

Адабиётлар

1. Сирожиддинов Ш., Жабборов Н. Бобур шахсиятининг жозибаси. Saviya.uz.
2. Султонов Х. Паноҳ. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2008.
3. “Тошкент” дея аталур. Методик-библиографик қўлланма © Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2008.

4. Махмуд Қошғарий . Девону луготит турк. 1-том, 2011.

5. Бобурнома. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. 2002.

6. Ўзбек тилининг изоҳли лугати. Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти 2001.

РЕЗЮМЕ. Мақолада атоқли ҳикоянавис Хайридин Султоновнинг “Паноҳ” ҳикоясида Бобур образининг ифодаланиш хусусиятлари тарихий воқеалар асосида баён қилинган.

РЕЗЮМЕ. В статье представлена информация о "Панях" известного писателя Хайридина Султанова особенности образа Бабура описаны в свете исторических событий.

SUMMARY. The article presents information about "Panah" by the famous writer Khayriddin Sultanov, the features of the image of Babur are described in the light of historical events.

ҚАЗАҚ ХӘМ ӨЗБЕК ӘДЕБИЯТТАНЫҰЫНДА СТИЛЬ МӘСЕЛЕСИНИҢ ИЗЕРТЛЕНИҰИ

М.К.Баўетдинов – таяныш докторант

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: адабиётшунослик, услуб, метод, статик услуб, динамик услуб, давр услуби.

Ключевые слова: литературоведение, стиль, метод, статический стиль, динамический стиль, стиль эпохи.

Key words: literary studies, style, method, static style, dynamic style, era style.

Стиль көркем шығарманы түсиниўдеги ең әҳмийетли категориялардан бири болып табылады. Көркем шығарманың инсан санасына эстетикалық тәсир етиўи тиккелей стиль менен байланысly. Оны анализ етиў әдеўир курамалы болып, әдебияттаныў илиминде комплексли билим хәм тәжирийбеге ийе болыўды талап етеди. Хәзирги ўақытта әдебияттаныўда көркем стиль мәселесинде еле анық илимий жуўмаққа келинбеди. Сонлықтан, көркем әдебияты жақын болған туўысқан халықлар әдебияттаныўында бул мәселениң қалай изертленгенин үйрениў хәм тийисли жуўмақлар шығарыў зәрүрлиги туўылады.

Түркий халықлар әдебияттаныўында стиль туўралы илимий изертлеў жумыслары тураклы алып барылмақта. Соның ишинде, қазақ әдебияттаныўында бул мәселе әдебият теориясына тийисли илимий изертлеў жумысларында үйренилди. Олардың ишинде Қажым Жумалиевтиң «Стиль – өнер ерекшелиги» атлы мийнети әҳмийетли. Илимпаз өз мийнетинде стильдиң терминлик сыпатынан баслап, оның пүткил тарийхын үйренеди. Көркем стиль – хәр дәретиўшиниң өзине тән өзгешеликлери екенин түсиндирип, «стиль түсиниге жазыўшының тили, манерасы, шығармаларының композициясы, сюжет курыў, тема таңлаўы, жанрлық өзгешеликлери хәм тағы басқа компонентлери киреди. Ең тийкарғысы, орталық мәселе – идеялық мазмун» [6:13], деген жуўмақ береді. Сондай-ақ, әдебиятшы З.Қабдолов Қ.Жумалиевтиң пикирин толықтырып, «идеялық-көркемлик негиздиң тек сол жазыўшыға ғана тән өзгешелигин түсинемиз. Бундай өзгешеликти жазыўшы творчествосының мазмуны менен формасына қатнаслы басқа жерлерден де излеп таба бериўге болады. Мине, стиль – хәр дәретиўшиге тән усындай творчестволық өзгешелик» [8:336] деп атап өтеди. Ал, Қ.Мәшхүр-Жүсипов болса өзиниң «Қазақ лирикасындағы стиль хәм образлылық» [10] атлы монографиясында лирикадағы стиль мәселесин көркемлик усыл хәм образлылық дөгерегинде изертлейди. Буннан басқа да, стиль мәселелерин өзинде камтып алған мақалалар жыйнағынан ибарат «Стиль сыры» (1974), «Қазақ көркем шығармаларының жанры менен стили» (1982), «Қазақ әдебияты: стиль мәселелери» (1986) топламлары да қазақ әдебияттаныўында бул мәселениң жетерли дәрежеде изертленгенинен дәрек береді. Улыўма алғанда, қазақ әдебияттаныўында стильге эволюциялық сыпат берилип, жазыўшының дәретиўшилигиндеги баслы

өзгешеликлерге дыққат қаратылады.

Ал, өзбек әдебияттаныўында болса стиль бойынша дәслепки изертлеў жумыслары ХХ әсирдиң басларына туўра келеди. Ол дәўирде А.Фитраттың «Әдебият қағыйдалары» (1926), А.Саъдийдиң «Әдебий хәм теориялық әдебият сабақлары» (1923) мийнетлеринде стиль атамасына бириншилерден болып түсиндирме бериледи. «Фитрат хәм Саъдий мийнетлеринде стиль мәселеси кең планда үйренилген. Оған, тийкарынан, поэтикалық кубылыс сыпатында қаралған. Стильдиң миллий тил, миллий әдебият, дәретиўшиниң дүньякарасы хәм жәмийетлик орталық пенен, сондай-ақ көркем форма менен байланыслылығы баслы итибарда болған» [7:101]. Буннан соңғы дәўирлерде И.Султан, Н.Шукуров, С.Мамажанов, Х.Балтабаев, Т.Расулов, И.Тулаков, Н.Джуманиязова, Д.Холдоров, Д.Тажибаева, М.Давроновалар тәрәпинен бирқанша илимий жумыслар әмелге асырылған. Бул жумысларда қазақ әдебияттаныўына салыстырғанда стиль тәбияты, оның методтан айырмашылығы, түрлениўи сыяқлы мәселелер Наўайы шығармаларынан баслап хәзирги дәўирдеги шайыр-жазыўшылар дәретиўшилиги мысалында кең көлемде таллаў исленген. Әсиресе, әдебиятшы Х.Балтабаевтың стильди үйрениўге байланыслы «...стиль сөзин қолланыўдан алдын ол көркем шығармаға қарата айтылып атыр ма ямаса жазыўшының дәретиўшилик өзине тәнлиги нәзерде тутылып атыр ма, я болмаса басқа мәнилерде ме айырып алыў тийис. Демек, стиль түсинигин дәслепки еки мәниден биринде қолланып атырғанда (жазыўшы стили) дәретиўши талантының қайталанбас тәбияты, манерасы хәм өзине тәнлигин нәзерде тутыў, стиль сөзин белгили бир шығармаға қарата ислетип атырғанда сол шығарманың жанр хәм форма қәсийетлерин де инабатқа алыў керек болады» [2:322] деген пикирлери итибарға ылайық. Илимпаз Д.Курунов болса стильди төмендегише түсиндиреди: «стиль жазыўшының дәретиўшилик индивидуальлығын белгилейди, дәретиўшилик индивидуальлық болса ол жаратқан шығарманың барлық тәрәплеринде (көркем текстдиң дүзилиси – риторик, көркем ўақыяны жаратыў принциптери – поэтика) бирдей көринеди» [9:448].

Өзбек әдебияттаныўында және бир әҳмийетли мәселе, яғный стиль хәм метод түсиниклери бойынша дискуссия көзге тасланады. Оған муўапық, илимпаз Х.Балтабаев А.Саъдий концепциясына негизленип стильди төмендеги мәнилерде, яғный 1. Көркем

шығарма стили: «Зарбулмасал» стили, «Өткен күнлер» романы стили; 2. Дөретиўши стили: Наўайы стили, Бабур стили; 3. Әдебий ағым стили: романтикалық стиль, реалистлик стиль; 4. Дәўир стили: 20-жыллар стили [3:92] сыпатында қолланыўды усынады. Ал, М.Давронова өзиниң стиль поэтикасы бойынша изертлеўинде усы пикирге: «Бизинше, усы орында Х.Балтабаев хәм А.Саъдий де стиль-метод-ағым түсиниклерин бир-бири менен араластырып жибереди. Себеби, әдебий ағым стили деп айтылған романтикалық, реалистлик стиль бул метод дәрежесине көтерилген түсиниклер. Оны ағым сыпатында үйрениў өзін ақламайды. Бизинше, 1) дәўир стили: 20-жыллар, 60-70-жыллар, 90-жыллар стили; 2) әдебий ағым стили: дәстүрий, халықлық, модерн хәм басқа; 3) дөретиўши стили: Абдулла Арипов стили, Эркин Вахидов стили, Усман Азим стили сыяқлы көзқараслар өзін ақлайды» [4:32], деп өз мүнәсибетин билдиреди. Хәқыйқатында да, бул жерде М.Давронованың пикирлери менен келисиўге болады. Өйткени, «көркем метод» «көркем стильге» қарағанда кең қамтыўлы түсиник болып, ол өмирди көркем сәўлелендириўдиң улыўмалық принциптерин өзінде бириктиреди. «Көркем метод» түсиниги белгили бир шайыр ямаса жазыўшының емес, ал көплеген дөретиўшилердиң шығармаларына тән улыўмалық қәсийетлерди билдиреди» [11:294]. Әдебиятшы Т.Бабаевтың: «стиль» дегенде ҳәрбир жазыўшы дөретиўшилигиниң тек өзине ғана тән, тәкирарланбас идеялық-көркемлик қәсийетлерин түсинсек, метод дегенде болса, керисинше, дәслеп, өмирлик ўақыя-хәдийселерди саралап алыў, сүўретлеў хәм бахалаўда жазыўшылар тийкарланатуғын эстетикалық принциплердиң улыўмалығын, бирлигин аңлаймыз» [1:520], деген, сондай-ақ, Н.Шукуров, Ш.Холматовлардың: «Метод стильге қарағанда улыўмалық характерге ийе, методты образлы мәниде сахна деп көз алдымызға келтирсек, стиль – бул сахнада қойылатуғын спектакл. Спектакллар бир-бирине хешқашан уксамағанындай, стильлер де хеш ўақытта бир-бирине уксамайды» [12:220] деген пикирлери М.Давронованың көзқарасын қоллап-қуўатлаўға шақырады.

Сондай-ақ, ҳәзирги ўақытта «әпиўайы стиль», «қурамалы стиль», «миллий стиль», «заманагөй стиль» терминлери де қолланылыўы ушырасады. Бизиң пикиримизше, бул терминлер улыўмалық сыпатқа ийе болып, ол тийкарда стильди изертлеў үстиртин болады. Соның менен бирге, стиль атамасын әдебияттағы

хәрқыйлы қубылысларға (жанр стили, әдебий түр стили, форма стили) қосып қолланыў да өзін ақламайды. Буның нәтийжесинде теорияларда былғасықлар, түсиниксизликлер келип шығады. Сонлықтан, стильлик мәселелерди үйренгенде илажы болғанынша дөретиўшиниң индивидуальлығына, шығармаларындағы мазмун хәм форма бирлигине, улыўма поэтикасына итибар қаратқан мақсетке муўапық.

Әдебияттаныўда стиль теориясына байланыслы бир-бирине қайшы болған еки көзқарас, яғный «статикалық» хәм «динамикалық» көзқарас бар. «Статикалық көзқарастан стиль теориясы тил, метафоралық усуллар хәм басқа түрли сүўретлеў кураллары арқалы куралған болса, динамикалық көзқарастан стиль теориясы оригиналлық, көркемлик, әдебий жөнелис, дүньяқарас, көркем метод, эстетикалық идеал, қайсыдур әдебий мектепке тәнлик сыяқлы тәреплерди қамтып алады. Статикалық көзқарас өзін ақламағаны ушын көплеген қәнигелер динамикалық стильге мурәжат етеди» [5]. Хәқыйқатында да, стильди көбинесе жекке дөретиўшиниң шығарма жазыў өзгешеликтери менен байланыстырады. Өйткени, хәрбир әдебий шығарма оқыўшыға оны жазған шайыр ямаса жазыўшының дөретиўшилик өзгешеликтерин танытады. Оны тиллик өзгешеликтеринен де, тема менен идеядан да, образ жасаў усылынан да аңлаўға болады. Сондай-ақ, соңғы ўақытларда көркем аўдарма тараўында да аўдармашының стили хәм ол аўдарып атырған жазыўшының стилин қалай сақлап қалыў мәселелери, улыўма көркем аўдармадағы стильлик өзгешеликтерди анықлаў мәселелери де қолға алынып басланды. Сондай-ақ, өзбек әдебияттаныўында стильлик мәселелерди өз ишине қамтып алған «Өзбек әдебиятында жанрлар типологиясы хәм стильлер рән-бәренлиги» (1983) китабы жарық көрген. Онда белгили өзбек әдебиятшылары Х.Якубов, Н.Каримов, М.Ибраҳимов хәм басқалардың стиль мәселесиниң нәзик тәреплерине арналған қунлы мақалалары орын алған.

Жуўмақлап айтқанда, мине усындай өз алдына стиль мәселесине арналған арнаўлы топлам дүзиў зәрүрлиги қарақалпақ әдебияттаныўында да сезилмекте. Өйткени, бул мәселе бойынша қарақалпақ әдебияттаныўында да қунлы илимий жұмыслар әмелге асырылды хәм еле өз шешимин күтип турған мәселелер баршылық.

Әдебиятлар

1. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2002.
2. Болтабоев Х. Мумтоз адабиёт поэтикаси. -Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.
3. Болтабоев Х. Наср ва услуб. Услуб муаммосига назарий нигоҳ. -Тошкент: «Фан», 1992.
4. Давронова М. Ҳозирги ўзбек шеъриятида индивидуал услуб поэтикаси (Усмон Азим, Иқбол Мирзо, Фахриёр ва Абдували Қутбиддин шеърияти мисолида). Фил.фан.док.дисс. –Самарқанд: 2019.
5. Жамол Камол. Лирик шеърият. - Тошкент: «Фан», 1986.
6. Жумалиев К. Стиль – өнер ерекшелігі. – Алматы: 1966.
7. Жўрақулов У. Худудсиз жилва. -Тошкент: «Фан», 2006.
8. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: «Санат», 2002, 336-б.
9. Qurunov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. - Toshkent: «Akademnashr», 2018.
10. Машһур-Жусіпов К. Қазақ лирикасындағы стиль және бейнелілік. – Павлодар: Павлодар университеті баспасы, 1999.
11. Улғов А. Адабиётшунослик назарияси. -Тошкент: Fafur Fulom номидаги нашриёт- матбаа ижодий ўйи, 2018.
12. Шукуров Н., Холматов Ш. Адабиётшуносликка кириш. –Самарқанд: 1974.

РЕЗЮМЕ. Мақолада қозоқ ва ўзбек адабиётшунослигида услуб муаммосининг ўрганилиш даражаси кўриб чиқилган. Асо-сан, қозоқ адабиётшунослигида К.Жумалиев, З.Қабдолов, Қ.Машһур-Жусіпов, ўзбек адабиётшунослигида Т.Бобоев, Х.Болтабоев, М.Давронова, Д.Қурунов, У.Жўрақулов сингари олимларнинг бадиий услуб муаммосига оид фикрлари ўрганилди ва таҳлил қилинди.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается уровень изученности проблемы стиля в казахском и узбекском литературоведении. В основном мнения таких ученых, как К.Жумалиев, З.Габдолов, К.Машхур-Джусипов в казахском литературоведении, Т.Бобоев, Х.Болтабоев, М.Давронова, Д.Курунов, У.Жоракулов в узбекском литературоведении исследования были изучены и проанализированы.

SUMMARY. The article examines the level of study of the problem of style in Kazakh and Uzbek literary studies. Mainly, the opinions of scholars were studied and analyzed such as Q.Jumaliev, Z.Qabdolov, Q.Mashhur-Jusipov in Kazakh literary studies, T.Boboev, H.Boltaboev, M.Davronova, D.Kuronov, U.Jo'rakulov in Uzbek literary studies.